

Супрун М. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри пенітенціарної
педагогіки та психології Інституту
кримінально-виконавчої служби;

Пуйко В. М.,

магістр права, начальник відділення
впровадження інноваційних методик
навчання Національної академії
внутрішніх справ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ГЕНЕРАЛА ГЕОРГІЯ РАДОВА: ВІДРОДЖЕННЯ ДУХОВНОСТІ УВ'ЯЗНЕНИХ ЯК ОСОБИСТЕ ЗАВДАННЯ

*«Відродження неможливе без каяття».
генерал Георгій Радов¹*

Вічна суперечка стосовно ролі й місця особистості в історії має давні витoki трактування. На нашу думку, за будь-яких обставин, кожна людина є неповторною і заповнює винятково лише її особливе місце в життєвому просторі. Весь життєвий шлях видатного реформатора пенітенціарної справи Георгія Опанасовича Радова (02.02.1949 – 27.06.1999) – заслуженого юриста України, доктора філософії, кандидата юридичних наук, президента Фонду сприяння пенітенціарній реформі ім. Дж. Говарда, ректора Київського інституту внутрішніх справ генерал-майора внутрішньої служби є тому яскравим підтвердженням. Пройшовши трудовий шлях від слюсаря-монтажника на шахті в м. Горлівка до ректора, провідного фахівця у галузі пенітенціарії – науки, що досліджує проблеми допомоги засудженим, їх духовного відродження та соціальної реабілітації, він професіонал, ентузіаст своєї справи, обрав для себе особисте завдання – відродження пенітенціарної ідеї в Україні.

Нині активно вивчається науково-педагогічна спадщина Г. О. Радова [2–4], його пропозиції щодо напрямів реформування пенітенціарної системи України та, зокрема, роботи із засудженими впроваджуються в життя та стали основою для подальшого наукового розроблення [5].

Будучи неординарною особистістю, Г. О. Радов поряд із різноплановою законотворчою діяльністю постійно прагнув до особистісного професійного

¹[http://kiev-orthodox.org/site/meetings/250/\[1\]](http://kiev-orthodox.org/site/meetings/250/[1])

зростання. На наш погляд, особливо плідною була його праця на кафедрі загальноюридичних наук Київського інституту внутрішніх справ, у якому він пройшов шлях від викладача до її керівника.

Одним з основних напрямів наукового пошуку для Г. О. Радова стало дослідження проблем засобів соціалізації особи, особливо тих, що підтверджують свою ефективність навіть в умовах матеріальної скрути та дають змогу досягти вагомого виховного ефекту. У підсумку цієї роботи він дійшов висновку, що «головним чинником, зумовлюючим зовнішній характер поведінки людини, є її внутрішній духовний стан ... і найбільш значним і, як свідчить досвід, ефективним, є релігійне виховання, особливо в контексті пенітенціарного процесу». Дійшовши до цього, на перший погляд простого та зрозумілого рішення і дав змогу зробити визначальний для подальшого наукового пошуку та розбудови пенітенціарної системи України висновок, що «пенітенціарний процес, на відміну від кримінально-виконавчого або просто виховного процесу, не є проблемою суто юридично або педагогічною, а в основі своїй перебуває в площині морально-етичного, духовного характеру. Його предметом є не злочинець, а людина, жива істота, яка має сприйматись не через юридичні, а морально-етичні, психологічні і педагогічні категорії як носій певних соціальних відхилень і патологій, що зумовили злочинну поведінку і які необхідно усунути» [6, с. 39–48].

І саме тому, на думку Г. Радова, стрижень пенітенціарного процесу утворює внутрішньоособиста духовно-розумова діяльність засудженого із переоцінки своїх учинків і життєвих орієнтирів, визнанні їх такими, що не відповідають високому призначенню людини в цьому світі, усвідомленні своєї власної провини та засвоєнні як особисто значущих, загально визнаних соціальних і духовних цінностей. І головним, при цьому, стало виведення аксіоми, що «в умовах повної кризи державних інституцій соціалізації і відсутності адекватних механізмів впливу на суспільну свідомість релігія і церква стали єдиною владою, що добровільно визнається людиною. Священик став не тільки символічною фігурою, а й особою, яка заслуговує на довіру та не має меркантильного інтересу. Тільки взявши на озброєння пастирську, а не начальницьку роль, спираючись на норми християнської моралі, пенітенціарний персонал спроможний повернути злочинця до морального відродження і врятувати суспільство від остаточного краху моралі» [6, с. 39–48].

Ці ідеї, висловлені в 90-х роках минулого століття, в наш час набувають все більшої актуальності, особливо в умовах поглиблення економічної та

соціальної кризи в українському суспільстві й у сфері державного управління. Указані позиції знаходять своє продовження в сучасних дослідженнях проблем пенітенціарної теорії та практики. За результатами досліджень, проведених В. М. Гречанюком, О. В. Романенком, і оцінками працівників кримінально-виконавчої системи, діяльність релігійних і благодійних організацій є ефективною та необхідною в процесі ресоціалізації засуджених [7, с. 190–191]. Саме тому обґрунтовується доцільність запровадження в установах виконання покарань на постійній основі інституту тюремних священників. Також розробляють «Положення про представників релігійних організацій в установах виконання покарань», яке має чітко закріпити організаційно-правові умови здійснення духовного наставництва в установах виконання покарань [5, с. 15–16].

Розмірковуючи, наскільки реальним є виправлення засудженого в тюрмі, Г. О. Радов зазначає: «Відповідно до того, що людина створена за образом та подобою Божою, ми розглядаємо моральне та соціальне падіння людини, як її гріховне падіння. І кожна людина, яка згрішила може розраховувати на співчуття та духовну допомогу. У цьому – і полягає сутність пенітенціарної науки, що вивчає проблеми соціальної реабілітації засуджених, їх морального відродження. Одним із положень цієї науки є теза про те, що немає людей яких неможливо виправити. Душа людини, яка стала на злочинний шлях знаходиться у затьмаренні, вона обтяжена багатьма невірними з точки християнської моралі судженнями. І ми можемо, за допомогою Церкви, допомогти людині скинути це нашарування, цей попіл гріха з її душі» [1].

Як зазначив в одному із своїх інтерв'ю Г. О. Радов: «Релігія в пенітенціарній системі – колосальний ефективний засіб, особливо в наших складних матеріальних умовах. Релігійність можна розглядати як щеплення від злочинності. Адже християнські стереотипи поведінки несумісні із кримінальними. Уся Європа як обов'язковий атрибут у в'язниці має церкву і як мінімум п'ять штатних священників. Європейська пенітенціарна філософія ґрунтується на тому, що в злочинцеві треба насамперед бачити людину, зрозуміти її. Ця ідея була вперше сформульована 232 року на одному з перших, ще підпільних, християнських соборів. Тому церква і нині не полишає свого «шефства» над в'язницею. За останні роки наші в'язниці також відкриті для всіх. Але, на жаль, спостерігається велика інертність православної церкви, зайнятої своїми внутрішньо конфесійними проблемами. Пастирі у в'язницях з'являються, але сказати, що вони послідовно пасуть свою паству, не можна. Усілякі баптисти, адвентисти та нові американські церкви набагато ширше

представлені у в'язницях. Вони, звичайно, несуть туди певний позитивний потенціал, але він далекий від нашої слов'янської духовності [9]....Кожна людина потребує наставника. Православна віра для нашого народу не було лише вірою батьків. Православна віра і національна культура – поняття нероздільні і, зокрема, саме православна віра сформувало соціальну культуру народу. Зараз спостерігаємо експансію зарубіжних проповідників та вчителів. Так, всі вони, здається, навчають добру, милосердю та співчуттю. Проте ніхто з них не виховає в наших людях патріотизму та любові до свого народу, до його традицій та культури. І ця духовна інтервенція покликана вторгтися в слов'янську душу. Вони закликають до раціонального, інколи прагматичного пізнання Бога, але не до такого пізнання серцем і душею, до якого так звична слов'янська душа» [1].

Будучи істинно віруючою людиною, Г. О. Радов щиро прагнув всіляко долучити до процесу гуманізації пенітенціарної системи Православну Церкву. З цією метою вчений усіляко долучав до навчального процесу заклади освіти, в яких здійснювалась підготовка юридичних та психологічних кадрів, представників Корпорації духовних шкіл. Священнослужителі брали участь у проведенні службової підготовки персоналу пенітенціарних установ. Г. О. Радов приклав багато зусиль для розроблення спеціальної програми взаємодії Православної Церкви та органів виконання покарань.

«Відсутність релігійного виховання розглядається мною як серйозний недолік, який позбавляє сенсу позбавлення волі людини. Якщо немає каяття, то немає і відродження. А немає відродження, то й немає виправлення, і значна вірогідність вчинення злочину в майбутньому. І навіть більше. Людина, яка потрапила в неволю, уже готова до сприйняття духовних цінностей, та що найменше до їх осмислення. А це вже перший крок. При цьому неможна забувати що саме першими на допомогу ув'язненим прийшли монахи. Що існує цілий сонм святих в'язнів, наприклад Св. Анастасія Узорешительниця та Св. Патріарх Єрмоген, на яких будувались тюремні храми, в яких звертались молитвою невільники» [1].

На окрему увагу заслуговує підготовлена Г. О. Радовим книга «Пенітенціарна ідея: думки на тему» [9]. Свого часу вона стала знаковою, оскільки була фактично єдиним джерелом знань про іншу, не радянську виправно-трудова систему виконання покарань. Опублікована 1997 р., саме тоді, коли в Україні на порядку денному постало питання визначення засад, на яких би проходило реформування системи органів та установ виконання

покарань, залишених після розвалу СРСР. За своїм змістом кожний розділ книги містить унікальні матеріали, які в Україні українською мовою були опубліковані вперше. Зокрема, матеріали розділів «Філософські основи пенітенціарної ідеї» та «Про вихідні засади розбудови пенітенціарної системи» фактично окреслили нову ідею розбудови оптимальної системи виконання покарань, що відповідає інтересам суспільства, загально визнаними людським цінностям, суспільній безпеці й нормам християнської моралі – пенітенціарної системи. Книгу, що підготував Г. О. Радов, нині розглядають як ідейний дороговказ у впровадження пенітенціарної реформи в Україні.

Працюючи над розробленням науково-методичного забезпечення зазначених навчальних дисциплін, а також над докторською дисертацією, що була присвячена питанням реформування пенітенціарної системи держави, Г. О. Радов підготував до друку серію репринтних видань під загальною назвою «Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки», її склали праці видатних учених-гуманістів, які стали основою пенітенціарної науки [10].

Г. О. Радов розробив і впровадив у навчальний процес Київського інституту внутрішніх справ оригінальні авторські курси, унікальні для пострадянського простору з «Теорії пенітенціарії» та «Історії пенітенціарної системи України». Зокрема, у них змістовно розглядались приклади активного соціального служіння в тюрмах Джона Говарда, Федора Гааза, знаних у світі громадських діячів, філантропів, які своїм життям, як прикладом дотримання християнських етичних принципів крізь час, демонструють модель поведінки для сучасних фахівців тюрмної справи. Необхідно зазначити, що визначальним мотивом активного соціального служіння Дж. Говарда та Ф. П. Гааза було дотримання християнських етичних принципів, оскільки вони були глибоко віруючими людьми. За спогадами сучасників, Джон Говард своєю роботою в тюрмах сподівався врятувати не тільки тіла засуджених від надмірних страждань, а й їх душі, оскільки щиро вірив, що «тільки Боже милосердя зробило його менш зіпсованим, ніж вони». Таким самим бажанням було сповнене серце Ф. П. Гааза, він писав: «Самий правильний шлях до щастя не у бажанні бути щасливим, а в тому, щоб робити інших щасливими. Для цього потрібно прислухатися до потреб людей, піклуватися про них, не боятися праці, допомагаючи їм порадою і справою, словом, любити їх, причому, чим частіше виявляти цю любов, тим сильнішою вона буде ставати» (із листа Ф. П. Гааза своєму вихованцю). Указані обставини відображають особливу, унікальну значимість для пенітенціарного процесу саме християнського

віровчення, сутність якого складає обов'язок «Любові до ближнього свого, як до себе». Дотримання вказаного постулату як морального імперативу закладає глибоко гуманістичні основи соціальної роботи із засудженими та забезпечує ефективність пенітенціарного процесу в цілому.

Спираючись на власний багаторічний досвід служби в правоохоронних органах генерал Радов Г. О. свідомо дійшов до переконливого висновку про те, що сучасний тюремний працівник має бути передусім гуманістом – людинознавцем. Саме тому, він як ректор інституту заклав основи принципово нової моделі виховання офіцерів правоохоронців у поза аудиторний час.

Згідно з його рекомендацією весь колектив вищого навчального закладу розпочав широке співробітництво із закладами освіти м. Києва. Насамперед, орієнтували курсантів на взаємодію з освітніми осередками для дітей з особливими потребами. Так, багаторічна дружба єднає колектив інституту і колективи Київської допоміжної школи-інтернату № 10, Дарницького дитячого будинку-інтернату, школи для аутичних дітей «Життя».

Орієнтуючи на педагогіку співробітництва з дітьми, які мають певні особливості психофізичного розвитку, ректор передусім орієнтував педагогів інституту на недопустимість формального підходу у взаємодії із дитячими колективами. Вчений виступав за налагодження чіткої роботи системи «інститут – дитячий колектив». Зазначена система передбачала не лише позакласні заходи спортивного, трудового та художнього спрямування, а насамперед вона мала зорієнтувати майбутнього психолога чи юриста на співпрацю з конкретною дитиною. Саме тому кафедри психології та педагогіки долучали курсантів першого курсу до різних заходів у дитячих колективах для відвідування занять, до роботи зі шкільними психологами тощо. Таке співробітництво курсантів тривало протягом усіх років їх навчання. У результаті з'являлись різні публікації, курсові, дипломні роботи наших курсантів, що мали соціально-педагогічну спрямованість. Але це все ж формальні показники нашої багаторічної праці. Головне полягає в тому, що в молоді, яка обрала дорогу служіння Закону, відбувалося переосмислення сутності життєвих цінностей. Більшість з курсантів починають усвідомлювати значущість своєї місії в середовищі знедолених людей. Поняття співпереживання стає для багатьох із них не як щось декларативне, а цілком сутнісно визначальне. Особливо вагомим сенсом зазначеного співробітництва стає те, що зовсім молода людина – офіцер починає осмислювати бачення власного шляху до пізнання Істини, якою є Бог.

Згадуючи, як після однієї із зустрічей у школі-інтернаті, майбутній психолог, курсант четвертого курсу сказав: «...якщо я раніше думав, що приходжу в інтернат лише з метою допомоги цим скривдженим долею дітям, то тепер я починаю розуміти, що в першу чергу тут для того, щоб самому стати Людиною...».

Побудова Православного Храму Святих Петра і Павла на території колишнього Київського інституту внутрішніх справ, про який багато років мріяв Георгій Опанасович Радов, є найкращим пам'ятником цьому видатному реформатору пенітенціарної системи нашої держави.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiev-orthodox.org/site/meetings/250/>
2. Керівник, учений педагог...Збірник матеріалів, присвячених 60-річчю з дня народження Георгія Радова / за заг. ред. В. П. П'яткова. – Кіровоград : Кіровоград. юрид. ін-тут ХНУВС, 2003.– 229.с.
3. Калюжний Р. А. Радов Георгій Опанасович. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл, 1998. – Т. 5: П – С. – 2003. –736 с. ; 19 с.;
4. Пуйко В. М. Внесок Г. О. Радова у розбудову вітчизняної пенітенціарної теорії та практики / В. М. Пуйко, М. О. Супрун // Юридична Україна. – № 4. – 2012. – С. 75–80.
5. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Романенко. – К. : Нац. акад. внутр. справ.